

**IJTIMOIIY SOHADA DAVLAT XUSUSIIY SHERIKCHILIK
MUNOSABATLARINI AMALGA OSHIRISH MEXANIZMINI O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI**

Iriskulov Temur Xayrulla o'g'li

Toshkent Moiya Instituti

Buxgalteriya hisobi va audit fakulteti talabasi

So'nggi yillarda yig'ilgan xalqaro tajribalar ko'rsatib turibdiki, iqtisodiy rivojlanish va davlat (jamiyat) mulkini boshqarish samaradorligini oshirish uchun resurs bazasini kengaytirish va foydalanilmayotgan resurslarni mobilizatsiya qilishning asosiy mexanizmlaridan biri davlat-xususiy sherikchiligi (DXSh) hisoblanadi.

Davlat-xususiy sheriklik mexanizmidan dunyoning barcha rivojlangan mamlakatlarida iqtisodiyotning ko'pchilik sohalarida keng foydalanilmoqda. Xususan, davlat-xususiy sheriklik yordamida investitsiyalar yo'l infrastrukturasi, aeroportlar, temir yo'llar, qishloq xo'jaligi, ta'lim, tibbiyot sohalariga yo'naltirilgan. Davlat-xususiy sheriklik bo'yicha dunyoda Buyuk Britaniya, Germaniya, AQSh peshqadamlik qilmoqda. Davlat-xususiy sheriklik loyihalari boshqa mamlakatlarda ham rivojlanmoqda, MDH mamlakatlarida bunday loyihalar Rossiya Federatsiyasi va Qozog'istonda rivojlanmoqda. Qishloq va suv xo'jaligida davlat-xususiy sheriklikdan foydalanish bo'yicha Janubiy va Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari peshqadamlik qilmoqdalar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida turizm, hududlarda zamonaviy ishlab chiqarish va muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarini, aerokosmik texnologiyalarni joriy etish sohalarida davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini rivojlantirish belgilab berildi. 2019 yil – "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"da qishloq xo'jaligining muhim tarmog'i hisoblangan urug'chilik davlat-xususiy sheriklik asosida klasterlarni tashkil etishda, umumiy o'rta ta'lim tizimida, tibbiy-ijtimoiy yordam ko'rsatish jarayonida, yangi madaniyat va istirohat bog'larini tashkil etishda, kommunal xo'jalik sohasida, davlatning boshqaruv sohasida davlat-xususiy sheriklik imkoniyatlaridan keng foydalanish vazifasi qo'yildi. Bundan ko'rinib turibdiki, davlat-xususiy sherikchiligi hayotimizning har jabhasiga kirib bormoqda.

Davlat va xususiy sektor hamkorligi (DXSH) moliyalashtirish, ishlab chiqarishni, ishlab chiqarishni rejalashtirish, ekspluatatsiya qilish va davlat xizmatlarini ko'rsatishni ta'minlash maqsadida tashkil etilgan. Uning asosiy xususiyatlari quyidagilar:

- a) uzoq muddatli ta'minlash va xizmatlar ko'rsatish (ba'zan 30 yilgacha);
- b) xavflarni xususiy sektorga o'tkazish;
- v) yuridik shaxslar tomonidan davlat va munitsipal tuzilmalar bilan tuzilgan uzoq muddatli shartnomalar shakllarining xilma-xilligi.

DXSH davlat sektori tomonidan xususiy sektor bilan shartnoma tuzishda foydalanadigan innovatsion usullarga, kapital va boshqaruv potentsialidan foydalangan holda loyihalarni belgilangan muddatlarda va byudjetga muvofiq ravishda amalga oshirishda qo'llaniladi, davlat sektori esa aholiga ushbu xizmatlarni taqdim etish uchun javobgardir. iqtisodiy rivojlanish va aholining turmush sifatini yaxshilashga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Turli xil DXSH turlari.

Turli xil sabablarga ko'ra yaratilgan turli xil DXSH turlari mavjud, ular bozor segmentlarining keng doirasini qamrab oladi va infratuzilma xizmatlariga har xil davlat ehtiyojlarini aks ettiradi. DXSH turlarining xilma-xilligiga qaramay, ikkita asosiy toifani ajratish mumkin: institutsional DXSH, davlat va xususiy ishtirokchilar o'rtasidagi qo'shma korxonalarining barcha shakllarini qamrab olgan; va PPP bilan shartnoma tuzgan.

Davlat-xususiy moliyalashtirishning uzoq tarixiga ega bo'lgan imtiyozlar asosan DXSH bilan bog'liq. Xususiy sektorda qabul qilingan boshqaruv tamoyillari, xususiy moliyalashtirish va nou-xau davlat sektoriga kiritilishi bilan imtiyozlar moliyalashtirishning ushbu turidan eng ko'p foydalaniladigan shaklga aylandi. Kontsessiyalar - bu davlat sektori ob'ektni (ko'chmas mulkni) yoki vaqt o'tishi bilan DXSHni boshqaradigan xususiy korxonaga xizmat ko'rsatish huquqini beradigan shartnoma tashkiloti. Ko'pincha shartnomada xizmatlarni ishlab chiqarish uchun ob'ektni loyihalash va qurish nazarda tutiladi. Bunday shartnomalar uchun odatiy atamalar ko'p jihatdan ularning funktsiyalarini tavsiflaydi. Ko'p funktsiyalarni o'z ichiga oladigan shartnomalar: "kontsessiya" yoki "loyihalash - qurilish - moliyalashtirish - foydalanish" shartnomalari hisoblanadi

DXSHni samarali boshqarish bo'yicha amaliy qo'llanma

("Dizayn - qurish - moliya - foydalanish"), chunki ular yuqoridagi barcha elementlarni qamrab oladi: moliyalashtirish, dizayn, qurilish, boshqarish va texnik xizmat ko'rsatish. Ko'pincha bunday shartnomalar iste'molchi tomonidan moliyalashtiriladi (masalan, ichimlik suvi, gaz va elektr energiyasi, jamoat transporti uchun to'lovlar va boshqalar),

Yana bir model 1992 yildan beri Buyuk Britaniyada ishlab chiqilgan Xususiy moliyaviy tashabbusga (PFI) asoslangan. Bugungi kunda ushbu tashabbus qisman Kanada, Frantsiya, Niderlandiya, Portugaliya, Irlandiya, Norvegiya, Finlyandiya, Avstraliya, Yaponiya, Malayziya, AQSh va Singapurda

davlat xizmatini isloh qilish dasturi doirasida moslashtirilgan. Klassik imtiyoz modelidan farqli o'laroq, PFI-da moliyalashtirish sxemasi boshqacha. PFI sxemasi bo'yicha ("soyali kontsessiya" deb nomlangan) xususiy sektor tomonidan moliyalashtiriladigan davlat xizmatlari va kommunal xizmatlar to'g'risidagi shartnomalar bir xil elementlarni qamrab oladi, ammo amaliy sabablarga ko'ra ular odatda iste'molchilar tomonidan emas, balki davlat tomonidan to'lanadi, masalan, jamoat yoritgichi, kasalxonalar, maktablar, yo'llar shular jumlasidandir. Foydalanish narxi trafik hajmiga bog'liq va davlat tomonidan belgilangan narxlarda amalga oshiriladi.

Mahalliy hokimiyat organlari bunday loyihalar uchun xususiy sektorga to'lovlarni amalga oshirishi mumkin bo'lgan moliyalashtirishning asosiy elementi markaziy hokimiyat tomonidan PFI3 ga berilgan kreditlardir. PFI nafaqat qarz olish shakli; kreditlar PFI muddati tugagandan so'ng, xizmat ko'rsatuvchi provayder tomonidan qaytariladi, agar xizmat sifatli taqdim etilmasa xavf tug'diradi. Bunday holda, mahalliy hokimiyat organlari PFI sxemasini ishlab chiqish va xizmatlarni etkazib berishni nazorat qilish, shuningdek nazariy jihatdan loyihaning xavfliligi uchun javobgarlikni xususiy sherikka o'tkazadilar. Bunday kreditning qiymati, natijada, odatdagi davlat kreditining qiymatidan yuqori bo'ladi (lekin agar siz tavakkalchilikni boshqarishni yaxshiroq hisobga olsangiz, u arzonlashishi mumkin). Hozirgi vaqtda moliyalashtirishning ushbu usuli har doim ham davlat byudjetidan qarz sifatida qabul qilinmaydi, ammo uni davlat mablag'lari hisobiga ishlab chiqarish usuli boshqacha bo'lishi mumkin.

Zamonaviy iqtisodiyotda davlat va biznes o'rtasidagi sheriklik nazariyasining asosiy qoidalari. Ta'riflar va asosiy qoidalar.

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda iqtisodiyoti o'sishini to'xtatuvchi asosiy omillardan biri bu transport, energetika va kommunal xizmat kabi infratuzilma tarmoqlarining etarli darajada rivojlanmaganligidir. Shu bilan birga, ushbu tarmoqlar infratuzilma ob'ektlarini rivojlantirish va modernizatsiya qilish bo'yicha zarur loyihalarni amalga oshirish uchun investitsiyalarning keskin etishmovchiligini, shuningdek, bozor sharoitida samarali boshqaruv resurslari va ishchi texnologiyalarining etishmovchiligini boshdan kechirmoqda.

Investitsiyalarni jalb qilish va ularni rivojlantirish uchun texnologiyalarni jalb qilishning eng samarali usullaridan biri bu davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan foydalanish hisoblanadi. Bu DXSH davlatga tegishli bo'lgan va umuman iqtisodiyot uchun muhim bo'lgan yangi infratuzilma ob'ektlarini barpo etish va mavjudlarini modernizatsiya qilishni imkon qadar tezroq amalga oshirishga imkon beradi.

Davlat-xususiy sheriklik bu davlat va xususiy sektorning o'zaro munosabati bo'lib, an'anaviy ravishda davlat sektorining javobgarligi bilan bog'liq xizmatlarni taqdim etish uchun javobgarlikni to'liq yoki qisman xususiy sektor sub'ektlariga, uning ishtirokchilari o'rtasida xavf-xatarlar, majburiyatlar va imtiyozlarning etarli darajada taqsimlanishi sharoitida, shuningdek, uni saqlab turish paytida. davlat tomonidan nazorat qilinadi.

Varnavskiy tomonidan ushbu hodisaga eng umumiy ta'rif berilgan: "Davlat va xususiy sheriklik bu davlat va biznes o'rtasida institutsional va tashkiliy ittifoq bo'lib, xizmat ko'rsatish sohasiga qadar davlat ahamiyatiga ega bo'lgan loyihalar va dasturlarni sanoat va ilmiy-tadqiqot ishlarini keng doirada, amalga oshirish hisoblanadi".

Xo'sh, davlat-xususiy sheriklikning sabablari nimada?

Davlat-xususiy sheriklik quyidagi sabablarga ko'ra yaratiladi:

1) ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan loyihalarni amalga oshirish yoki davlat (shahar) mulki ob'ektlarini saqlash uchun davlat (shahar) byudjeti mablag'larining etishmasligi.

2) jismoniy shaxslarning tadbirkorlik faoliyati uchun soliq imtiyozlari, davlat va munitsipal mulkni ishlatishdan olingan daromadlar ko'rinishidagi davlat-xususiy sherikliklarida qatnashishdan iqtisodiy foyda olish istagi.

Davlat va xususiy sheriklik tamoyillari:

1. Davlat va xususiy sheriklik shartnomaviy-huquqiy tartibga solish ustuvorligi. Fuqarolik shartnomasi davlat va xususiy sheriklikning samarali va moslashuvchan vositasidir. Bu har ikki tomonning manfaatlarini maksimal darajada hisobga olishga imkon beradi.

2. Hamkorlikning oshkoraligi va shaffofligi. Ushbu tamoyil sheriklik ishtirokchilari sheriklik qanday amalga oshirilayotganligi to'g'risida (federal, mintaqaviy, mahalliy) ma'lumotni oshkor qilishi talabini anglatadi. Uning amaliy qo'llanilishi tadbirkorlik faoliyatini to'g'ridan-to'g'ri davlat nazoratini almashtirish choralaridan biri bo'lib xizmat qilishi mumkin. Hamkorlik to'g'risidagi ba'zi bir ma'lumotlarning majburiy oshkor etilishi ishlatilishi va jamoat ko'rib chiqishi uchun taqdim etilishi kerak. Bunday tartib davlat va xususiy sheriklikda halollik va axloqni o'rnatishga yordam beradi.

3. Davlat-xususiy sheriklik risklarini sug'urtalash. Davlat-xususiy sheriklik loyihalarini amalga oshirishda tavakkalchiliklarni sug'urtalash yo'qotishlar oldini olish mexanizmlari va ular yuzaga kelgan taqdirda kompensatsiya qilish mexanizmlarini birlashtirishga imkon beradi.

5. Davlat-xususiy sheriklik shartnomasi tomonlarining tengligi. Xususiy huquqning ushbu printsipli davlat va xususiy sheriklik munosabatlarini tartibga soluvchi barcha qonun hujjatlari orqali amalga oshirilishi kerak.

6. Davlat-xususiy sheriklik shartnomalarini tuzishda raqobat tartibi.
7. Davlat-xususiy sheriklik tomonlarining avtonomiyasi.
8. Hamkorlik shartnomasini tuzish, uning shartlarini belgilash erkinligi.